

Pieter Geyl en het Vlaams-Nationalisme 1920-1940 *

door

LUDO SIMONS

In memoriam Lode Craeybeckx, „een bijzondere persoonlijkheid, intelligent en krachtig, sterk Vlaamsgezind ...” (P. Geyl, 27 maart 1954)

I

Het doel van de filologie, althans van de literaire filologie, is : te leren lezen, en een ander is er niet. De taalstudie is daarbij de primaire hulpwetenschap, omdat het taalkundige begrijpen van de gelezen tekst het allereerste stadium van elke filologische bedrijvigheid is. De geschiedenis is in dit verband een tweede hulpwetenschap, want zij zal de filoloog het noodzakelijke historische weten aan de hand moeten doen om hem in staat te stellen te verstaan wat, in de tekst die hij bestudeert, verwijst naar de tijd en het milieu waarin hij ontstaan is óf die erin beschreven worden. Hoe verder in de tijd of de ruimte de bestudeerde tekst of het geëvoeerde milieu verwijderd is van de onderzoeker, hoe belangrijker de aanbrenge van de geschiedenis voor de interpretatie ervan zal zijn ; het is duidelijk dat de *Ilias* meer voetnoten vraagt dan de *Kappellekensbaan* en dat voor de *Bijbel* meer exegese vereist is dan voor de *Voetreis naar Rome*.

Voor de historicus (die zich, per definitie, net zoals de filoloog, met teksten bezig houdt, het mogen dan in steen gekapte of in brons gegrifte runen zijn) is het begrijpen en interpreteren van die teksten primordiaal ; het gaat, uiteraard, aan elke reconstructie van het verleden vooraf. Dat wil zeggen dat elke historicus in de eerste plaats een filoloog is, die zich de taalstudie te nutte maakt om te weten wát er in de bron wordt medegedeeld en die met de methoden van de filologie tot een totaalinterpretatie van de onderzochte tekst zal trachten te komen. Met 'totaalinterpretatie' bedoel

* Tekst van een lezing, gehouden op de herfstvergadering van de Koninklijke Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis te Brussel op 9 oktober 1976 en op de vergadering van het Genootschap voor Antwerpse Geschiedenis te Antwerpen op 5 oktober 1976.

ik dat hij, behalve voor de zakelijke mededeling die erin vervat is, oog zal hebben voor het literaire genre waartoe de tekst behoort, het stilistische niveau waarop hij zich beweegt, de oogmerken waarmee hij geschreven is, het publiek waartoe hij zich richt of het effect dat hij beoogt, het relatieve gewicht dat een woord krijgt in een zin, een zin in een alinea, een alinea in een betoog, een geheel document ten aanzien van andere documenten uit dezelfde óf uit een andere bron, die het eerste document tegenspreken of bevestigen. Déze vorm van lezen, die de filoloog bij uitstek zou moeten beheersen omdat het zijn eigenste terrein is, is ook voor de historicus de grondvoorwaarde om een historische tekst in zijn eigenheid te vatten en hem aldus recht te laten wedervaren.

Het is duidelijk dat deze vereiste zich klemmender laat gelden bij de interpretatie van brieven of dagboeknotities dan bij de lectuur van een boedelbeschrijving of een notariële akte. Natuurlijk, ook daarmee kan (bijvoorbeeld) geknoeid zijn, maar de problemen van historische kritiek die in dat geval oprijzen zullen meestal niet van die aard zijn dat zij langs filologische weg opgelost kunnen worden. Brieven of persoonlijke aantekeningen daarentegen zijn bij uitstek 'literaire' documenten en vereisen van de onderzoeker derhalve dat hij in de eerste plaats een 'lezer' zou zijn, die bij de interpretatie en de reconstructie van de bedoelingen van de schrijver weliswaar voor mogelijk misbruik van het woord op zijn hoede is, maar niettemin onvooringenomen openstaat voor de boodschap ervan.

Deze lange inleiding, waarin ik alleen enkele grondprincipes van de wetenschappelijke methodiek in herinnering heb gebracht, was nodig om de bedoeling van dit opstel duidelijk te maken. In een bijdrage, getiteld „De eierdans van P. Geyl”¹, is de Leuvense historicus Louis Vos, op grond van de door Van Hees en Willemsen verzorgde publikatie van Geyls briefwisseling², tot een wezenlijk ander beeld van Geyl gekomen dan de ondergetekende, als filoloog en dus als lezer, uit de lectuur van dezelfde 360 brieven van de Utrechtse geleerde had opgedaan³. Vos werd voor zijn interpretatie door Willemsen in hetzelfde nummer van de *Bijdragen* (p. 458-473) terechtgewezen, doch bevestigde in een volgende afleve-

1. *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, jg. 1975, nr. 3, p. 444-457 (verder geciteerd als *Vos*).

2. *Geyl en Vlaanderen. Uit het archief van prof. dr P. Geyl. Brieven en notities*, uitg. door P. van Hees en A. W. Willemsen. Antwerpen-Utrecht, De Nederlandsche Boekhandel, 1973-'75. 3 delen (verder geciteerd als I, II en III).

3. Louis Vos besprak enkel de delen 1 (1911-1927) en 2 (1928-1932) van de brieveneditie; deel 3 (1933-1966) brengt het totale aantal brieven en documenten op 603.

ring zijn standpunt⁴. Wij zullen op de discussie tussen beiden nauwelijks ingaan, doch enkel het beeld dat Vos van Geyl schetst resumeren en er de uitkomsten van onze eigen lectuur naast leggen.

Vos zet zich in zijn artikel schrap tegen het traditionele beeld van Geyl als de vriend van Vlaanderen, die door zijn raadgevingen aan de Vlaams-nationalistische leiders en door de steun die hij hen in de Nederlandse en Engelse pers verleende in wezenlijke mate heeft bijgedragen tot de groei van de nationale gedachte in Vlaanderen en de bekendmaking van de Vlaamse ontvoogdingsstrijd in het buitenland. Voor Vos daarentegen was Geyl een tacticus, een pragmaticus en een opportunist, die zijn Vlaamse relaties gebruikte om te streven naar de vernietiging van België en de aanhechting van Vlaanderen bij Nederland. Geyl was een eierdanser, die zich op cynische wijze nu eens als gematigd en dan weer als radicaal voordeed om iedereen aan zijn kant te krijgen, maar wiens handelen uitsluitend door Hollands patriottisme en anti-Belgicisme werd bepaald – „met verwaarlozing (aldus Vos) van de Vlaamse belangen” (p. 455); de vraag die Vos zich na de lectuur van de brieven heeft gesteld, nl. „Was hij (Geyl) werkelijk bekommerd om de materiële en culturele ontplooiing van Vlaanderen?” (p. 447), moet zijns inziens dan ook negatief worden beantwoord.

Dat is, het klassieke Geyl-beeld in acht genomen, vrij krasse taal. Wie in een dergelijke mate wil demystifiëren en ontmythologiseren – twee op zichzelf heilzame doelstellingen van de geschiedkundige bedrijvigheid – moet over stevige argumenten beschikken. Heeft Vos die bij de hand? „De briefwisseling” – om hemzelf (p. 447) aan te halen – „kan het ons leren”.

II

De 23jarige student in de letteren Pieter Geyl (geb. december 1887) woonde in 1911 het achtste Vlaams studentencongres bij te Gent en leerde er o.m. Antoon Jacob, Leo Picard en Hendrik Borginon kennen – drie ontmoetingen, die mede de inhoud van zijn verdere leven én als historicus, én als politiek geëngageerd toeschouwer zouden bepalen. Van 1913 af verbleef Geyl in Londen als correspondent van de NRC; tijdens de oorlog leerde hij er dr. Alfons van de Perre en Camiel Huysmans kennen en ontmoette er opnieuw Borginon. In 1919 werd Geyl benoemd tot lector aan het University College te Londen. Van dan af had hij weer volop voeling met Vlaanderen en de Vlaamse Beweging: op verzoek

4. *Bijdragen en mededelingen...*, jg. 1976, nr. 1, p. 80-81 (verder geciteerd als *Weerwoord*).

van mr. Jozef Muls legde hij in november 1919 een schriftelijk getuigenis af ten gunste van diens cliënt Antoon Jacob, en bij Sijthoff in Leiden verscheen zijn brochure *Holland and Belgium, their common history and their relations* ([1920]), het jaar daarop door De Sikkel in Nederlandse vertaling uitgebracht, de eerste van een lange reeks publikaties over het gemeenschappelijk verleden van de 'Nederlandse stam'.

Met de iets jongere Antoon Jacob (geb. maart 1889) had Geyl op het congres van 1911 „veel en vertrouwelijk als jongelieden van dien leeftijd doen, gepraat” (I, 39), en hij was dan ook gaarne bereid, in de brief waar Muls hem om verzocht, te getuigen – hij, die reeds in 1915 in de *Daily News* het activisme als zodanig had afgekeurd –, dat hij onvoorwaardelijk geloofde dat activisten als Jacob „zeker door niets anders geleid (waren geweest) dan door hun oprechte overtuiging omtrent wat het belang van hun volk gebod” (I, 38). Deze brief van 'ongemene vriendelijkheid' (Jacob aan Geyl, I, 41) luidde een hernieuwd contact in, dat in de jaren 1920-1925 zou resulteren in meer dan 100 brieven in beide richtingen. Na 1925 liep het contact dood: Jacobs „strakke onfeilbaarheidsgedachte” – aldus Herman Vos in een brief aan Geyl van 9 april 1925 – „maakt hem totaal ongeschikt voor het betrekkelijke spel van de politiek” (I, 267) en vervreemde hem langzaam maar zeker zowel van zijn jeugdvriend Geyl als van Herman Vos, die, in dezelfde maand als Jacob geboren (maart 1889), samen met hem in de Raad van Vlaanderen had gezeteld en samen met hem daarom in een geruchtmakend proces wegens activisme veroordeeld was, hoewel ze ook weer samen op 22 december 1917 uit de Raad ontslag hadden genomen na de uitroeping van de politieke zelfstandigheid van de staat Vlaanderen.

Herman Vos duikt in de correspondentie voor het eerst op in een brief van Jacob aan Geyl van 19 november 1920. Hij was toen reeds in vrijheid gesteld, terwijl Jacob nog tot 1923 in de gevangenis zou verblijven. Vos was onmiddellijk na zijn vrijlating secretaris van het Vlaamsche Front te Antwerpen en hoofdredacteur van het nationalistische weekblad *De Ploeg* geworden. Jacob wenste dat het Vlaamsche Front Vos bij de verkiezingen van 1921 als eerste kandidaat voor de Kamer zou voordragen; er rezen echter, ook bij Vos zelf, ernstige bezwaren tegen de kandidatuur van een gewezen lid van de Raad van Vlaanderen op de lijst van de nog broze Frontpartij. In het conflict dat hierrond ontstond ligt een eerste aanwijzing voor de verwijdering die in de nu volgende jaren tussen de onbuigzame Jacob enerzijds en de pragmatici Vos en Geyl anderzijds zou ontstaan. Van toen af werd Vos gaandeweg Geyls belangrijkste correspondent, gesprekspartner en vriend in

Vlaanderen, en deze vriendschap zou, bij alle verschillen in temperament, ongebroken voortduren tot aan de dood van Vos in 1952 en zich na diens overlijden als het ware voortzetten in de contacten tussen Geyl en Hendrik Fayat.

De derde Antwerpse correspondent van Geyl, de één jaar jongere Leo Picard (geb. november 1888), verbleef in de periode tussen de beide wereldoorlogen als journalist in Den Haag en stond dus buiten de directe politieke actie. Wél greep hij met artikelen als die ten voordele van de Belgische pariteitsstaat (*Vlaamsche Arbeid*, 1925) en tégen het federaal statuut van Vos (*Dietsche Warande en Belfort*, 1931) in de voortgang van de beweging in op een manier die Vos en Geyl vaak weinig zinde, zodat de correspondentie tussen Geyl en hem, lopend van 1920 tot 1962, niet alleen vrij onregelmatig, maar bovendien erg wisselend van stemming is.

Met Hendrik Borginon ten slotte, drie jaar jonger dan Geyl (geb. november 1890), duurt de correspondentie van 1915 tot enkele maanden voor Geyls dood in 1966. De grote waardering die Geyl voor het enfant terrible van de Vlaams-nationalistische politiek tussen de beide wereldoorlogen had, werd door diens houding tijdens de tweede wereldoorlog op de proef gesteld, maar in een opmerkelijke briefwisseling uit de repressiejaren, die door de bewerkers gelukkig vrijwel integraal werd opgenomen, uitgezuiverd tot een hernieuwde en blijvende vriendschap.

Uit de brieven die Geyl in de periode tussen de beide wereldoorlogen met zijn Vlaamse relaties, in het bijzonder met de vier hierboven genoemde, wisselde, komen drie hoofdthema's naar voren: 1. de nooit aflatende, soms bijna opdringerige wil en wens om in Vlaanderen orde op zaken te helpen stellen, scheefgegroeide toestanden te helpen rechte trekken en als medespeler betrokken te zijn in de herleving en de herwording van het nationaal bewustzijn; 2. de overtuiging dat het de Vlaams-nationalisten en pas in tweede instantie de zgn. minimalisten waren die dit doel konden verwezenlijken; 3. de altijd aanwezige zorg om eenheid te bepleiten onder de Vlaamsgezinden, kloven tussen nationalist van uiteenlopende overtuiging te helpen dempen, een gemeenschappelijke noemer te vinden voor idealen die door hun belijders vaak als tegenstrijdig werden ervaren, maar die voor Geyl in één punt dienden te convergeren, namelijk in de heropstanding van Vlaanderen in zo nauw mogelijke aanleuning bij Nederland.

Ik geloof niet dat iemand de betrokkenheid van Geyl bij de Vlaamse Beweging of zijn duidelijke voorkeur voor de nationalist binnen die beweging in twijfel zal trekken. De meningen lopen

uiteen op punt 3 : wat bijv. bij mij overkomt als de oprechte overtuiging van een misschien wat bemoeiziek en wat ijdel, maar in elk geval eerlijk en beginselvast man, ervaart Louis Vos (en met hem, blijkens een televisiedebat van 9 augustus 1976, zijn leermeester Lode Wils) als een 'tactisch, pragmatisch of opportunistisch' zich opstellen (*Vos*, 455) in dienst van wat Vos in een andere recensie het 'richtsnoer' van Geyls handelen noemt : 'anti-belgicisme en Hollands patriottisme'⁵.

Het verslag van *mijn* lectuur van de briefwisseling-Geyl kan helaas enkel uit citaten bestaan. De lezer kan niet anders doen dan mij op mijn woord geloven als ik zeg dat ik deze citaten representatief acht voor de toon waarop de gehele correspondentie gevoerd werd ; aangezien de bronnen gepubliceerd zijn, kan wie achterdochtig of gewoon nieuwsgierig is, de aanhalingen trouwens in hun context nalezen.

Een eerste en belangrijk deel van het citatenmateriaal zal als vanzelfsprekend betrekking hebben op Geyls houding ten opzichte van het emigrantenweekblad *Vlaanderen* van Josué de Decker en Robrecht de Smet, aangezien dàar het breekpunt Groot-Nederland het duidelijkst in weerspiegeld wordt. Volgens Louis Vos stemde Geyl fundamenteel in met de doelstellingen van het blad – te weten : België kapot, Vlaanderen bij Nederland –, en werd deze instemming alleen 'versluierd' (*Vos*, 451) door kritiek op het vlak van de strategie : Geyl wist zijn waar 'handiger te verpakken' (*ibid.*) dan de andere 'radicalen'. Wij zullen nagaan in hoever deze pijlen doel treffen.

Over de kring rond De Decker spreekt Geyl de eerste maal in een brief aan Jacob van 25 februari 1921 : „Ik vind dat de gevluchte activisten wel een toontje lager mochten zingen. Ze beschouwen zichzelf als het zout van Vlaanderen, natuurlijk.” (I, 91). Precies een jaar later (26 februari 1922), nog steeds niet wetend wie het blaadje *Pro Flandria / De Vlaamsch-Nationale Gedachte / Het Groote Bedrog* (eerder én later : *Vlaanderen*) eigenlijk opstelde, schreef hij aan Jacob : „... al dat geharrewar, onderling wantrouwen, telkens opwerpen van scheidende beginselkwesities, lijkt (me) funest. De toon van de ballingen (...) is m.i. wanhopig ernaast.” (I, 176). In 1924 leerde Geyl Josué de Decker persoonlijk kennen : „een heldere kop, ofschoon uiterst kritisch”, meende Geyl in een brief van 27 april 1924 aan Jacob (I, 237). Geyl hoopte toen nog dat een bijeenkomst in Roosendaal een 'modus vivendi' tot stand zou brengen tussen de Frontpartij en de mensen rond het

5. *Tijdschrift voor geschiedenis*, jg. 1976, nr. 1, p. 122.

weekblad *Vlaanderen*, dat precies in die tijd de Frontpartij om haar deelneming aan het parlementaire spel begon uit te spuwen en bezig was te evolueren naar een extreem Grootneerlandisme. Een nieuw onderhoud met De Decker, anderhalf jaar later, bracht Geyl dan ook tot het inzicht dat De Decker „volslagen onvatbaar (...) voor argumenten” was (brief aan Jacob van 5 september 1925, I, 270) : De Decker had na jaren Vlaamse strijd het inzicht gewonnen „dat de verscheuring van België de eenige oplossing was” (ibid.), zodat Geyl, „bij alle bewondering voor de bekwaamheid van *Vlaanderen*” (I, 272), aan De Decker moest meedelen dat hij „begon te gelooven dat zij meer kwaad dan goed deden” (ibid.). De Deckers persoonlijke kwaliteiten stonden buiten kijf, maar „hem binden met argumenten, waarschuwingen of condities is onbegonnen werk : je zoudt evengoed kunnen trachten een tijger op die manier te binden.” (ibid.) Toen De Decker, enkele dagen na zijn onderhoud met Geyl, in *Vlaanderen* schreef dat iedereen die langs lijnen van geleidelijkheid te werk wilde gaan, „met striemende zweepslagen uit de Vlaamsche tempel gejaagd” moest worden (I, 282), was voor Geyl de maat vol : „Of zij mij aanvallen of vleien, ik hoor niet in hun kamp”, schreef hij op 7 oktober 1925 aan zijn Nederlandse correspondent F. W. J. Drion (I, 286). De onverdachte Grootnederlander Leo Simons smeekte hij op 25 september 1926 „de funeste macht van dat blad te breken” (I, 357), en tegenover Picard drukte hij er op 17 november 1926 zijn ongenoegen over uit dat Vos zoveel gelijkmoedigheid aan de dag legde tegenover „de perfide aanvallen van *Vlaanderen* (...) : hij moet een geregeld tegenoffensief onderhouden” ; immers, „het drijven van *Vlaanderen* tegen de Frontleiding (is) een ergelijk onverantwoordelijk gedoe. Om nog te zwijgen van de machiavellistische gemeenheid van de methoden.” (I, 373). Aan De Decker zélf ten slotte schreef Geyl op 25 december 1926 dat hij *Vlaanderen* „bijna iedere keer in(zag) met een gevoel van smartelijke spijt” (I, 392) : „het gebrek aan ernst en verantwoordelijkheidsgevoel” dat uit het blad sprak, was voor Geyl „diep bedroevend. (...) Men dient op die wijze het ware nationalisme niet. Men sticht enkel verwarring en ontmoediging” (I, 394).

Vanzelfsprekend viel Geyls onverbloemde afkeuring van de *Vlaanderen*-mentaliteit bij een aantal extreme Grootnederlanders niet in goede aarde. Leerrijk in dit opzicht is de briefwisseling met de jurist en Dietsler W. J. L. van Es. Naar aanleiding van een artikel van Leo Picard in *Het Vaderland*, die de groep rond Vlaanderen 'een kleine minderheid' had genoemd (I, 453), betreurde Geyl het in een brief van 7 juni 1927 aan Van Es dat deze kleine extremistische minderheid erin geslaagd was de Grootnederlandse

beweging „vrijwel helemaal in (haar) vaarwater (te krijgen), tot haar zeer groot gevaar.” (I, 455). Van Es daarentegen vond dat Geyl veel te hard van stapel liep : „Er is tusschen groep *Vlaanderen* en U practisch verschil, niet een theoretisch verschil”, meende hij in zijn antwoord aan Geyl van 10 juni 1927 (I, 459) ; hij was dan ook van oordeel dat Geyl „wel een beetje te veel een scheiding trok tusschen *Vlaanderen* en de bezadigden.” (I, 461). Doch Geyl greep even later alweer de eerste gelegenheid aan om in een brief aan Van Es van 9 december 1927 bovenarms over het weekblad heen te vallen : in een discussie over de Nederlandse gezindheid van de (Nederlandse) provincie Limburg nam *Vlaanderen*, volgens Geyl, „alweer de domst denkbare doctrinaire houding in. (...) Een zuiver mechanische leer van nationalisme gaat bij hen nu eenmaal boven de waarheid.” (I, 493).

Geyls houding tegenover het weekblad *Vlaanderen* bleef, zolang het blad bestond (nl. tot 1934), dezelfde. Op 20 mei 1928 schreef hij aan Juliette de Groodt-Adant, zijn gastvrouw op 'Cantecroy' in Mortsel, naar aanleiding van een artikel van Bob van Genechten in *Vlaanderen* : „Zulke zotheden lijken niet ernstig, maar je weet dat *Vlaanderen* voor niets staat en een zeer groot vermogen tot verwarring stichten en wantrouwen zaaien bezit.” (II, 16). Tegenover F. W. J. Drion sprak hij in een brief van 16-21 augustus 1928 uit de Eifel over „de disruptieve invloed v.h. weekblad *Vlaanderen*” (II, 45) ; hij had vernomen dat het blad geld uit Duitsland kreeg, en achtte dit, na zijn gesprek met de Duitse historicus en archivaris Dr. R. P. Oszwald in het voorjaar van 1928, volstrekt niet onwaarschijnlijk. Aan deze Oszwald schreef hij op 12 januari 1929 uit Londen : „De gedragslijn die *Vl.* nu volgt, leidt vanzelf tot de ondergang, en zoolal niet tot opheffing van het blad, dan toch tot volledig verlies van zijn invloed.” (II, 150). Aan zijn jeugdvriend de historicus J. S. Bartstra schreef hij op 31 juli 1929 uit Brugge over het „heilloos gestook” van het blad (II, 210), aan Herman Vos op 19 december 1928 over de 'die-hards' van *Vlaanderen* (II, 136) en op 15 maart 1931 over „de roekeloze en onscrupuleuze *Vlaanderen*-mensen” (II, 361), aan H. J. Elias op 19 maart 1933 over een „vals en onmogelijk product” (III, 9), aan de Dietser J. W. Hülsmann op 8 november 1932 over de „verwarrende en (...) steriliseerende invloed” van het weekblad „1. om het element van fanaticisme (...) ; 2. om hun al te simplistisch doctrinarisme (...)” (II, 450); dat Hülsmann aan *Vlaanderen* meewerkte, had Geyl met „verbazing en ontzetting” vernomen (II, 451). Toen het weekblad in 1932 op vier in plaats van op acht bladzijden begon te verschijnen, zag Geyl dit, blijkens een brief aan Vos van 24 juni, dan ook „met voldoening” (II, 432).

Het bevreemdt dan ook, in het *Weerwoord* van Louis Vos te lezen dat Geyl probeerde „Vos zoveel mogelijk naar de principiële politiek van *Vlaanderen* te drijven” (*Weerwoord*, 80). Als het al waar is, zoals Louis Vos schrijft, dat Geyl daarnaast probeerde „de *Vlaanderen*-mensen (...) tot een meer met de concrete mogelijkheden overeenstemmende strategie te brengen” (ibid.), dan is het eerste, zoals gebleken zal zijn, beslist onjuist.

Tot zover over *Vlaanderen*, bij wijze van 'testcase'. Nauw daarmee samenhangend, doch van ruimere en principiëlere betekenis is Geyls houding tegenover het probleem Groot-Nederland in het algemeen.

In de voorrede tot zijn in 1925 verschenen bundel opstellen *De Groot-Nederlandsche Gedachte* verklaarde Geyl dat „een Groot-Nederlandsche federatie (hem) de ideale oplossing” leek. In één adem waarschuwde hij echter de Vlaams-nationalisten, „zich niet tot een voorbarig verwerpen van de Belgische staat te laten drijven. De leus van decentralisatie, van Vlaamsch-Waalsche federatie geeft de beweging inhoud genoeg.”

Daarmee is Geyls houding gekarakteriseerd, ook voor het decennium dat nu volgt. Groot-Nederland op federatieve grondslag is een ideaal ; voor de praktische politiek is decentralisatie en federalisme de enige leidraad. Wat later komt, zal de toekomst uitmaken.

Wanneer Borginon in april 1924 door de deelnemers aan het 9e Grootnederlands Studentencongres te Leuven door toejuichingen onderbroken wordt als hij in zijn toespraak de theoretische mogelijkheid van een aanhechting bij Nederland vernoemt, vindt Geyl dit, blijkens brieven van 27 april aan Jacob én aan Borginon-zelf, „gevaarlijke” (I, 240), zelfs „uiterst gevaarlijke taal” (I, 238). Immers, „ideale soluties zijn niet altijd die waarvan men een praktisch politiek program kan maken” (I, 240), en „mij dunkt dat zelfbestuur voorlopig meer dan voldoende is” (I, 239). Geyl kan zich een internationale constellatie voorstellen waarin een hereniging van Vlaanderen en Nederland mogelijk zou zijn, maar het heeft geen zin die mogelijkheid nu al ter sprake te brengen, „aangezien het geheel buiten onze macht ligt om die internationale constellaties teweeg te brengen” (I, 241). Doet zich deze constellatie *niet* voor, „wees tevree met een federatieve Belgische regeling, die aan Vlaanderen toch goede kansen bieden zou tot cultureele gezondwording” (I, 242) ; wij hoeven geen gok op de toekomst te doen, „omdat onze taak voor de vrijmaking van ons Vlaamsche volk op een grondslag van zelfbestuur binnen België vervuld kan worden.” (ibid.).

Dat een 'die-hard' als Josué de Decker het met een dergelijke opvatting volstrekt niet eens was, spreekt wel vanzelf: „het fatalisme, volgens hetwelk België een internationaal noodzakelijk kwaad is, (...) kan ik niet deelen”, schreef hij op 2 augustus 1924 aan Geyl; „wij kunnen niet willoos en laf wachten op een gezondmakende internationale crisis, die dan den hemel in Vlaanderen zou doen opklaren. Een Belgische crisis kunnen en moeten wij zelf verwekken ...” (I, 250). Ook met Jacob leidde Geyls pragmatisme tot principiële conflicten; Jacob voorvoelde ze in zijn brief van 12 november 1924: „Hoezeer verschillend (...) is ons beider temperament! (...) In de Grootnederl. kwestie wat een verschillen ook!” (I, 252). Aan de Grootnederlander A. J. van Vessem schrijft Geyl op 22 september 1925 dat ook hij vanzelfsprekend de uiteindelijke vereniging van Nederland en Vlaanderen wenst, maar dat hij „wil wachten op mogelijkheden en met het hoofd niet tegen de muur loopen” (I, 277).

Een belangrijke, zij het uiterst ingewikkelde toetssteen voor de oprechtheid van Geyls Grootnederlandse overtuiging vormt de kanalenkwestie en de campagne rond het Belgisch-Nederlands Verdrag in de jaren 1925-'27. Geyl beklemtoonde bij herhaling dat hij deze moeilijke economische materie, waar zowel voor Nederland als voor Vlaanderen haken en ogen aan vastzaten, onvoldoende kende en overzag om er een duidelijk standpunt tegenover in te nemen: „Ik heb het verdrag zelf en de campagne niet grondig genoeg bestudeerd om in deze meer dan als opvanger van onderscheiden opinies dienst te hebben kunnen doen”, schrijft hij op 29 maart-2 april 1926 aan Drion (I, 318). Aan Van Vessem op 29 april 1926: „Ik heb om je de waarheid te zeggen nooit de tijd kunnen vinden om het grondig te bestudeeren” (I, 328). Aan dezelfde een half jaar later (23 december 1926): „Ik kan nu eenmaal de economische gevolgen v.h. verdrag slecht beoordeelen ...” (I, 389). Tegenover Frans van Cauwelaert noemde hij het op 15 januari 1927 een „bitter moeilijke kwestie” (I, 406). Nog aan het eind van 1931, toen het ging over nieuwe onderhandelingen tussen Nederland en België, schreef Geyl aan Vos: „De kanalenkwestie is ellendig ingewikkeld en ik ben er zoo weinig in thuis dat ik haast geen weerstand bieden kan aan de neiging om het eens te zijn met de laatste spreker.” (II, 404).

Eén zaak is voor Geyl duidelijk, namelijk – zoals hij op 29 april 1926 aan Van Vessem schrijft – „dat er – uit groot Ned. oogpunt (...) – voor- en nadeelen *zijn*” (I, 328). Het Grootnederlandse standpunt, d.w.z. het gezamenlijk belang van Nederland én Vlaanderen, is het enige dat voor Geyl in deze kwestie telt: „ik vraag naar geen ander” (ibid.). Indien het waar is dat er aan de

goedkeuring van het verdrag belangrijke economische voordelen voor Antwerpen verbonden zijn, dan mogen wij – „juist ook uit hoofde van ons stamgevoel” (I, 327) – deze niet aan de louter lokale Rotterdamse concurrentiepolitiek laten opofferen: „de belangen v.e. Vl. stad als Antw. (liggen) ons na aan het hart” (ibid.). Het feit dat een aantal Dietsers in Nederland, onder wie F. C. Gerretson, radicale tegenstanders van het verdrag waren, omdat zij in een versterking van het annexionistische België een versterking van Frankrijk zagen, en het feit dat, anderzijds, een aantal Vlamingen de economische voordelen ervan voor Antwerpen niet konden ontkennen, baarde Geyl de grootste zorgen: „Ik voor mij heb al lang het gevaar dat het verdrag de solidariteit tusschen Hollandsche en Vlaamsche Groot-Nederlanders bedreigen zou, voor één van de ernstigste factoren in heel de toestand gevonden.” (Geyl aan Van Vessem, 23 december 1926, I, 389). Tegenover Frans van Cauwelaert gaf hij op 15 januari 1927 uiting aan zijn „gevoel van beklemming bij het aanschouwen van de verwijdering die de actie tegen het verdrag (...) tusschen Holland en Vlaanderen dreigde teweeg te brengen” (I, 405) en verklaarde hij, ernstig gezocht te hebben „naar een Groot Nederlandsch standpunt om deze bitter moeilijke kwestie te beoordeelen” (I, 406). Toen het er in maart 1927 naar uitzag dat het verdrag door de Nederlandse Eerste Kamer met een grote meerderheid verworpen zou worden (wat op 24 maart inderdaad gebeurde), drong Geyl er bij Herman Vos op aan dat hij het eindresultaat van de hele affaire zou aangrijpen om er de Vlamingen op te wijzen dat Brussel de Vlaamse economische belangen eens te meer roekeloos gekoppeld had „aan zijn drijverige prestige-politiek”, terwijl aan de Nederlanders nu duidelijk gemaakt moest worden „dat wij in het Z. niet allemaal aan de leiband van Brussel loopen” (Geyl aan Vos, 19 maart 1927, I, 424). Op die manier zou de verwerping van het verdrag van de weeromstuit de eensgezindheid onder de Vlaamse en Nederlandse Grootnederlanders herstellen en zou uit het kwaad dat geschied was nog iets goeds kunnen voortkomen.

„Groot-Nederland” – aldus Geyl op 19 december 1928 aan Joris van Severen, op een ogenblik dat deze een nieuw gevaar voor verdeeldheid binnen het Vlaams-nationalistische kamp begon te betekenen –, „ik behoef je niet te zeggen dat het mijn hartewensch is, maar evenmin dat er, zelfs als België aan het eind van zijn weerstandsvermogen was (hetgeen ik niet geloof), geen sprake van is dat de Holl. publ. opinie er rijp voor zijn zou.” (II, 139). In Vlaanderen kwam de zaak ten gevolge van de Bormsverkiezing van diezelfde maand in een stroomversnelling terecht; Geyl zag niet zonder genoegen dat België op zijn grondvesten daverde: „Ik

vind niet, en noch Gerretson noch Van Vesseem vinden, dat het onze taak is, laat staan de taak v. d. Nederl. staat om België te verscheuren. Maar de mogelijkheid heeft altijd bestaan, en schijnt in de laatste tijd veel naderbij gekomen, dat België uit zichzelf uiteenvallen zal. (...) Ik stel me voor dat een GrNed. federatie dan (...) uit Europeesch inzicht de beste, ja de eenige oplossing zijn zou", schrijft hij op 14 februari 1929 aan Vos (II, 170). Zolang deze oplossing zich niet vanzelf aanbood, hield Geyl vast aan 'zelfbestuur' en suggereerde hij, mede door Gerretson geïnspireerd, dat Vos een voorstel tot grondwetsherziening in federale zin zou uitwerken, wel wetend dat er gevaar bestond dat een dergelijk plan „op de tegenwerking v.d. extremisten (GrNed. separatisten)” zou kunnen afstuiten (Geyl aan Vos, 2 juni 1929, II, 186). Nog dezelfde zomer werden door Geyl en Vos in Antwerpen en op 'Cantecroy' besprekingen hierover gevoerd met o.m. de jonge Gerard Romsee. Vos en Geyl zijn het eens over het uitgangspunt: „Als je (...) de scheuring niet (wil) voorstellen – en het spreekt vanzelf dat dat (...) niet kan –, dan (moet) je een op zichzelf mogelijk en goed doordacht stelsel van unie in het debat werpen.” (Geyl aan J. S. Bartstra, 31 juli 1929, II, 209). Geyl had – dezelfde dag – alle moeite van de wereld om aan Ward Hermans duidelijk te maken dat 'Groot-Nederland' daarmee niet dood en begraven hoefde te zijn: „Versta mij wel”, schrijft hij aan Bartstra, „ik ben niet onoprecht, ik ben mij niet bewust van onoprechtheid, als ik de leus van scheuring van België verwerp en aandrang op die van federatie. Ik zou de federatie in alle ernst haar kans willen geven en 'abide by the result'” (II, 210). Federalisme – aldus aan Gerretson uit Brugge op 4 augustus 1929 – „is in ieder geval de laatste kans die aan België geboden wordt” (II, 234); „het federale plan (...) moet geprobeerd, dan zullen we zien. Dat is ook zijn [Vos'] *meening*. Iets anders, zei hij, zou immers onmogelijk zijn, onwetenschappelijk, onhistorisch. – Ondertusschen bekenden Vos en ik elkaar dat we geen van beiden een klare conceptie hadden van wat er na het eerste stadium zou kunnen gebeuren.” (II, 236).

Tegen de integrale Grootnederlander Jeroom Leuridan betoogt Geyl op 13 oktober 1930, zoals hij stééds heeft gezegd, „dat het ideaal van een hereenigd Gr. N. ook het (z)ijne is” (II, 326), maar dat het dwaasheid zou zijn „op dit oogenblik, nu de opinie in Holland onvoorbereid, nu Vlaanderen ongeorganiseerd, en nu Frankrijk machtig is, een poging tot onmiddellijke doorvoering v.h. Gr.Ned. ideaal (te) ondernemen (...), aangezien de uitkomst daarvan enkel teleurstelling en mislukking zijn kan.” (ibid.). Men moet „Vlaanderen binnen België een zoo groot mogelijke mate van zelfbestuur bezorgen” (ibid.), opdat het „meester over zijn

lot zou worden en in geval van een crisis misschien de afscheiding van Wallonië en aanhechting bij N.Nederland zou kunnen bewerkstelligen." (II, 327). De twijfel die uit het voorzichtige *misschien* spreekt, wordt hernomen in het onderstreepte *als* enkele zinnen verder: „*Als* onafhkd, en vervolgens hereeniging met Nederland, ooit aan Vlaanderen beschoren is, is het dan niet meer dan waarschijnlijk dat het via zelfbestuur gaan zal?" (ibid.). In dezelfde toonaard schrijft Geyl op 15 oktober 1930 aan de Nederlandse Dietsers Adriaan Loosjes: „België op zichzelf is waarlijk niet iets wenschenwaards. De vraag is maar of men wenschen moet, en d.w.z. wenschen als praktisch politicus, dus ook ervoor werken, dat het verscheurd worde. Ik zeg: niet zoolang Vl. nog een mogelijkheid heeft om binnen België tot zijn volle Ned. ontwikkeling te komen, want met een verscheuring van België gaan zoo groote Europ. gevaren gepaard dat men ze niet *mag* wenschen als ze zich niet als noodig opdringt. Noodig wordt ze m.i. als ze het eenig alternatief zijn zou voor de ondergang van Vl., maar dat kan pas blijken als de voor de hand liggende oplossing van zelfbestuur beproefd is." (II, 331-332). In dezelfde zin schrijft hij aan Drion in 1931, '32 en '33 (II, 349, 414; III, 10-20), aan H. van Werveke in 1931 (II, 388), in een memorandum naar aanleiding van zijn kandidatuur voor de Utrechtse leerstoel in 1935 (III, 108-114) en bij diverse andere gelegenheden.

Wij hebben in de verwoording van Geyls standpunt t.o.v. het probleem Groot-Nederland nauwelijks enige nuances kunnen opmerken, of hij zich richt tot integrale Dietsers of tot Vlaamse minimalisten, tot neutrale Hollanders of tot Vlaamse medestanders. Het bevreemdt dan ook, bij Louis Vos te lezen dat „Geyl streefde naar de realisatie van een politiek groot-Nederland" (*Weerwoord*, 80), – „iets wat voor Geyl hetzelfde was als een groter Nederland" (*Vos*, 451) – en dat hij „die doelstelling alleen maar handiger (wist) te verpakken dan andere radicalen" (ibid.): Geyls uitgesproken bekommernis om de positie van Antwerpen in de zaak van het Nederlandsch-Belgisch Verdrag bijvoorbeeld was volgens Vos „niet meer dan een poging om de schijn te redden en de pil voor de Vlamingen te vergulden." (*Vos*, 449). Geyls distingo in de brief aan Van Werveke uit 1931 – hetzelfde distingo dat hij stéeds maakte, nl. de discrepantie tussen de 'ideale oplossing' en de vereisten van de praktische politiek – noemt Vos 'cynisch', en als Van Werveke daarop 'volmondig' erkent zich in de beoordeling van Geyls standpunt vergist te hebben (II, 394), heet het dat Van Werveke „hem (gelooft), of uit beleefdheid (doet) alsof" (*Vos*, 456)

„Mijn beste Jacob, ik ben van nature geen extremist”, schreef Geyl op 30 september 1921 aan zijn gekerkerde Antwerpse vriend (I, 129), en hij wist aan wie én waarom hij het zegde. „Ons aller verschillende persoonlijkheden nemen tegenover de onderscheiden vraagstukken v.h. leven vanzelf verschillende houdingen aan” (aan dezelfde, 7 oktober 1921, I, 136), en, wat Geyl betrof, *hij* „ze-gen(de) alles wat bitterhd tusschen Vlamingen kan verzachten” (aan dezelfde, 3 september 1921, I, 118). Voor een onverzoenlijke houding en een te-allen-prijze-het-ideaal-willen-nastreven voelde hij niets, ten eerste krachtens zijn natuur en karakter niet („Je weet vanouds dat ik opportunistische en gematigde neigingen heb”, schreef hij op 7 oktober 1922 aan Jacob, I, 203), en ten tweede niet omdat de verachterdheid van het Vlaamse volk zo'n houding niet toeliet: „Is niet een v.d. eerste harde, onaangename feiten waar een Vlaamsch-nationalist rekening mee te houden heeft, dit dat het nationaal bewustzijn v.h. volk zoodanig aangetast is, dat er haast geen stoere, beginselvaste actie is te krijgen?” (aan dezelfde, 7 oktober 1921, I, 137). Toen Jacob hem voorhield dat de Ieren 700 jaar over hun onafhankelijkheid hadden gedaan, schreef hij terug: „700 jaar! Als 700 jaar lang alle lapwerk, alle 'grievenerstel' moet afgewezen worden in naam v.h. integraal beginsel, dan zal er aan het eind v. dat tijdvak geen Vlaamsch volk meer over zijn om te redden.” (18 september 1923, I, 229). Hij verweet Jacob „systemen te construeeren” in plaats van naar de reële mogelijkheden te kijken en besloot: „Voor praktische politiek, zelfs van een extreme partij, lijkt mij meer plooibaarheid, zin voor overleg, aanvaarden van andere persoonlijkheden noodig dan waartoe jij van nature geneigd bent.” (27 april 1924, I, 237).

Geyl betreurde in 1921 dan ook dat *De Ploeg* Van Cauwelaert en de zijnen zo onverzoenlijk behandelde: „Met de taalwet hangende lijkt het mij te vroeg om te zeggen, dat er van hen niets te verwachten is, en dat zij eigenlijk niet beter zijn dan verraders” (aan Vos, 18 april 1921, I, 101). „Alle winst voor Vlaamsch onderwijs, hoe half en slecht ook, kan de nat[ionalistische] beweging slechts ten goede komen”, schreef hij op 24 oktober 1922 aan Jacob, en hij verheugde zich erover (waardoor hij in oppositie tot bijna alle nationalistes kwam te staan) dat de halve vernederlandsing van de Rijksuniversiteit „toch hoe dan ook in Gent zoiets als een Vlaamsch centrum (zou) scheppen” (aan Jacob, 24 oktober 1922, I, 207). De boycot van de Nolf-barak keurde hij daarom scherp af, en in de zomer van 1926 deed hij uitgebreide pogingen om aan die boycot een eind te laten maken. De vele gesprekken die hij toen voerde leidden hem meer dan ooit tot de overtuiging „dat de vloek v.d. beweging de waan is dat er tusschen constructieve, refor-

matorische politiek en radicale beginselpolitiek een tegenstelling bestaan zou. Verzoening van die twee, zonder verwatering van het laatste, maar met gestadige aandacht voor het eerste, dat is, zou ik zeggen, de groote behoefte van het oogenblik." (aan Vos, 25 augustus 1926, I, 350). „Nu Huysmans aan het werk getrokken is”, aldus Geyl aan Leo Simons op 20 december 1925, „geloof ik werkelijk dat er voor de redeneering v.d. gematigden, dat het doel te bereiken is door het verkregene te cultiveeren in plaats van het te saboteeren, alles te zeggen valt. Ik vind Huysmans op dit oogenblik een veel belangrijker figuur dan Borms” (I, 296), en omdat Geyl zijn bewondering voor het werk van de ondernemende socialistische minister ook openlijk uitspraak, had *Vlaanderen* het in zijn nummer van 2 oktober 1926 over „Prof. Geyl met zijn lieveling C. Huysmans” (I, 354) ...

Geyls oproepen tot eensgezindheid, eendracht en samenwerking zijn legio. „Wat kan er van een beweging komen wier voornaamste leiders ieder oogenbl. tegen elkaar opstaan en langs een warnet van kriskras-lijnen uit elkaar vallen. Eenheid, eenheid !”, roept hij op 29 april 1926 Van Vessem toe (I, 326). „De verdeeldheid (...) v.d. Frontpartij is een ellendig schouwspel”, schrijft hij op 11 mei 1927 aan Vos (I, 441), en aan Herman van Puymbrouck, voorzitter van het Vlaamsche Front te Antwerpen, deelt hij op 10 oktober 1928 als zijn overtuiging mee: „De inwendige verdeeldheid van het nationalisme is een bron van zwakheid geweest.” (II, 83).

Precies in deze jaren legde het eigengereid optreden van Joris van Severen inderdaad het ferment van nieuwe onenigheid. De Westvlaming wenste een katholieke, op fascistische leest geschoeide partij van Dietse nationalisten, en de vrijzinnige leiding van het Antwerpse Vlaamsche Front kon het daar vanzelfsprekend niet mee eens zijn. Geyl beefde in zijn Londense vesting: „het begin van een nieuwe scheuring in Vlaanderen zelf tusschen jou en Van Severen, tusschen Antw. en W.Vlaanderen, zie ik met groote ongerustheid aan”, schreef hij op 19 december 1928 aan Vos. „Je zult wel niet vreezen dat ik Van S. tegen jou wil gaan uitspelen (...). Wel zou ik Van S. meer in onzen kring willen trekken. (...) Een breuk, of iets wat er op leek, zou een ramp zijn.” (II, 137).

Dàt schreef Geyl dezelfde dag dan ook aan Van Severen-zelf: „Als ik het welzie, is er één gevaar, het oude gevaar van nieuwe verdeeldheid.” (II, 138). Op 1 augustus 1929 had te Brugge een ontmoeting tussen beiden plaats. Geyls indruk was niet gunstig: hij vond Van Severen een onbesuisde dogmaticus en zijn rechtlijnige ideeën, met name over Groot-Nederland, kwalificeerde hij in een geschrift voor Bartstra van dezelfde dag als „noodlottige idiosyncrasieën” (II, 219). Hoezeer Geyl Van Severen ook voor-

hield dat het dwaasheid was, „de groei van de eene nationalistische partij (...) (te) belemmeren om het genoeg en ze allemaal nu al Gr.N. te hooren zeggen” (II, 221), de Westvlaming werd er weinig door beroerd; *hij* droomde intussen van de oprichting van een Vlaamse militie en zei – uitgerekend aan Geyl! –: „Ik heb mijn uniform al besteld.” (ibid.). „De belachelijkheid hiervan drong niet aanstonds voldoende tot mij door”, bekende Geyl aan Bartstra (ibid.).

Geyl bleef ondanks alles hopen, „al die verschillende elementen met hun verschillende gaven en inzichten bijeen te houden en te doen samenwerken” (aan Gerretson, 4 augustus 1929, II, 232); hij schreef naar alle kanten, kreeg wel of geen antwoord en moest in 1932, zoals hij in ogenblikken van ontmoediging zo vaak deed, vaststellen: „Hoe hartstochtelijk ik ook in deze zaken meeleeft, ik weet heel goed dat ik als gevolg van de ballingschap (...) feitelijk buiten alles sta.” (aan J. W. Hülsmann, 8 november 1932, II, 450). Dat Geyl, zoals hij op 13 oktober 1930 aan Leuridan had geschreven, „in oprechtheid (zocht) naar de veiligste weg waarlangs ons gemeenschappelijk volk tot volle ontwikkeling komen kan” (II, 328), betwijfelde intussen blijkbaar niemand in Vlaanderen; Borginon vertolkte dan ook een communis opinio, toen hij op 24 december 1934 aan Staf de Clercq schreef: „(Geyl is) iemand die, sedert meer dan twintig jaren, voor den Vlaamschen, en zelfs voor den Groot-Nederlandschen strijd, in de bres heeft gestaan, ons op de meest werkdadige en belanglooze wijze behulpzaam is geweest, zijn invloed en wetenschappelijke gezag ten dienste van Vlaanderen heeft gesteld, niet zonder schade voor zijn persoonlijke belangen.” (III, 85).

Het bevreemdt dan ook, in het stuk van Louis Vos te lezen dat Geyl „in het conflict binnen het Vlaams-nationalistische kamp tussen Antwerpen en West-Vlaanderen in 1928-'29 aan deze laatste groep (steun) gaf” en dat de opvattingen van Van Severen en Moens over Groot-Nederland „ongeveer met de zijne overeenkwamen” (Vos, 453), zodat Geyl Herman Vos opwekte „na (te) streven wat *Vlaanderen* en Van Severen willen” (Vos, 454). Geyl gaf géén steun aan de Westvlamingen, maar probeerde, vruchteloos, te bemiddelen in het belang van de eenheid. Wat de ‘redenaties’ van Van Severen en Moens betreft, daarbij hield Geyl tijdens zijn onderhoud met hen in 1929 „soms [z]ijn hoofd vast en smeekte genade”; gelukkig kon hij er in gezelschap van Vos na afloop „uitbundig (om) lachen (...)”; zooals wij samen vaak lachen.” (II, 230). Ernstig beleert hij de beide jongelieden „dat dit alles mij met hun welnemen verschrikkelijk ‘theoretisch, abstract en doctrinair’ voorkwam, en ik heb hen gewaarschuwd tegen hun neiging

om de geschiedenis van nu af voor een verre toekomst precies haar weg te willen voorschrijven." (ibid.). Helemaal onbeleerbaar waren ze echter dan ook weer niet: precies op het stuk van de Grootnederlandse actie, waarin Geyl, zoals steeds, ook hèn tot gematigdheid trachtte aan te sporen, „gaven zij mij veel zoo niet alles toe en verzekerden dat zij zoo reeds te werk gingen of beloofden dat zij 't in de toekomst doen zouden." (II, 230). Dat Geyl, ten slotte, Vos zou hebben aangespoord hetzelfde als *Vlaanderen* en Van Severen na te streven, is te mooi om waar te zijn; hij deed precies het tegenovergestelde: hij spoorde Vos aan om, in de plaats van het hoge woord aan *Vlaanderen* én Van Severen te laten, zèlf met kracht zijn leidersrol te spelen: „Alsof ik je het weekblad *Vlaanderen* of *de West-Vl.* met Van Severen ten voorbeeld stellen wil. Neen, maar ik wou dat jezelf deed wat die lui probeeren maar nooit zullen kunnen." (II, 309).

III

Tot zijn m.i. verkeerde lectuur van de Geyl-correspondentie is Louis Vos, naar mijn mening, gekomen doordat hij las vanuit een dogmatisch apriorisme. Vos wil eens en voorgoed uitmaken „*waar precies*" (ik cursiveer) „hij [Geyl] in de intern verdeelde Vlaams-nationalistische en grootnederlandse stroming gesitueerd (moet) worden" (Vos, 446), en hij heeft eraan voorbijgezien dat een dergelijke benadering ten aanzien van een met rede en verstand begaafd politicus, en a fortiori ten aanzien van „een in de politiek verdwaald geleerde", een hachelijke zaak is. (De uitdrukking stamt oorspronkelijk van Geyl en slaat op Herman Vos, maar kan met meer recht op Geyl zelf toegepast worden.). Volgens Louis Vos heeft ieder politicus een 'einddoel' (*Weerwoord*, 80), dat als 'richtsnoer' dient voor zijn concrete actie, en dit einddoel is, in de voorstelling van Vos, blijkbaar een volkomen concreet gegeven, dat een aankomende jongeman of een jeugdige volwassene tot intrede in de politiek motiveert en dan tot zijn laatste ademtocht – hij moge er dertig worden zoals Emiel Moyson of negentig zoals Hector Plancquaert – de onwrikbare leidster blijft voor zijn dagelijkse politieke handel en wandel.

Ik geloof niet dat dit een reële benadering van de politiek en de politici is; ik ben daarentegen van mening dat zij des te meer haar doel voorbijschiet, naarmate het intellectuele gehalte van de betrokken politicus hoger is. Geyl kon zijn eigen politieke houding in de jaren twintig dan ook zèlf (in een overigens onuitgegeven, maar door L. J. Rogier geraadpleegde autobiografie uit 1942) als een 'eierdans' bestempelen en in een zin, waarvan we de context

niet kennen, maar die het uitgangspunt van Vos' artikel vormt, noteren: „Er zijn ogenblikken geweest dat ik op de verscheuring van België aanstuurde.” (Vos, 444). Deze 'ogenblikken' deden zich voor wanneer de reële politieke omstandigheden van die aard waren dat een oplossing van het Vlaamse probleem in Grootnederlandse zin mogelijk scheen en Geyl het trage vooruitgaan via steeds weer gesaboteerde taalwetten als ter plaatse trappelen ervoer⁶; veel talrijker waren evenwel de momenten waarop Geyl, zoals gebleken is, het Belgische feit voorwaardelijk accepteerde en een evolutie-ten-gunste mogelijk achtte binnen het bestaande staatsverband. 'Cryptisch', zoals Vos (p. 444) meent, is de overigens geïsoleerde zinsnede uit Geyls ongepubliceerde memoires voor mijn gevoel dan ook geenszins.

Hoezeer Louis Vos voorbijgaat aan subtiliteiten in de dialectiek zoals die in de brieven tussen de beide intelligente vrienden Pieter Geyl en Herman Vos beoefend werd, moge tot besluit aan één enkel voorbeeld geïllustreerd worden. Het betreft de campagne die *De Ploeg* in 1925 tegen het weekblad *Vlaanderen* voerde en de houding die Geyl in dat conflict aannam:

Ver van die campagne te steunen – aldus Louis Vos (*Weerwoord*, 81) – wilde Geyl in september 1925 met andere Hollandse grootnederlanders bemiddelen en vroeg daarbij aan Vos om in te gaan op de eisen van *Vlaanderen*-redacteur De Decker. Vos zou het programma van de Frontpartij moeten veranderen om er ruimte in te maken voor de antibelgicisten van *Vlaanderen* en de medezeggenschap – of de dictatuur naar het woord van Vos – van de extremisten in de leiding van de beweging te verzekeren. In zijn brief van 29 september weigerde Vos resoluut hierop in te gaan omdat hij *Vlaanderen* niet meer als bondgenoot beschouwde. Geyl daarentegen beschouwde het blad nog als medestander. Hij gaf wel toe dat zijn poging om *Vlaanderen* tot een 'redelijker en schappelijker toon' te brengen mislukt was, maar betreurde ten zeerste dat Vos in *De Ploeg* openlijk *Vlaanderen* bleef bestrijden.

Wat was er in werkelijkheid aan de hand? Geyl had inderdaad op 4 september 1925 in Amsterdam een gesprek met Josué de Decker. Hij vond De Decker – zoals hij 's anderendaags in een

6. Men vergelijkte Geyls beoordeling van F. van Cauwelaert in 1921 (I, 101) en in 1930 (II, 310-311) en, in de buurt van dit laatste jaar, enkele wat radicaler lijkende en daarom door Louis Vos (p. 454) dik in de verf gezette uitspraken over Groot-Nederland in brieven o.m. aan Leuridan (waarin Geyl deze steile Grootnederlandse overigens tot mede-ondertekening van het Federaal Statuut probeerde over te halen) en aan Adriaan Loosjes (waarin Geyl voor de zoveelste maal beklemtoonde dat hij in zijn hart hoopte op een hereniging van Nederland en Vlaanderen, maar dat het nog lang niet het ogenblik was om „daarover te schetteren en iedereen de doodschrik op het lijf te jagen”, II, 332).

brief aan Jacob meedeelde – „volslagen onvatbaar voorr argumen-ten” (I, 270) ; „er valt met De D. niet te redeneeren (...) : hij volgt de instincten van de fanaticus zoals de ander die van het roofdier.” (I, 272). Op het persoonlijke vlak, aldus Geyl, is De Decker overigens „een humane man. Ik vond hem aantrekkelijk. Ik bewonder niet alleen zijn verbazend dialectisch vermogen, maar ook zijn eerlijkheid van gemoed, al verleidt die hem geregeld tot intellectuele oneerlijkheid.” (ibid.).

Een dag of tien later vraagt Geyl Herman Vos naar diens mening „over twee punten die De D. hoog schenen te zitten” (I, 273), nl. „1e De mogelijkheid v.d. instelling van een raad van Vlaanderen” (ibid.) en „2e De wenschelijkheid en mogelijkheid van een wijziging v.h. 4e artikel v.h. Frontpartijprogram, dat naar De D's interpretatie (en ook naar die van Jacob) de partij bindt tot de federatie-gedachte.” (I, 274).

Het eerste punt – de oprichting van een Raad van Vlaanderen – acht Geyl zèlf bij de vraagstelling al „onuitvoerbaar”, vooral „omdat de *Vlaanderen*-groep er de Kamerleden v.d. Frontpartij bij zou willen uitsluiten” (I, 273). Niettemin wil de altijd nieuwsgierige Geyl toch wel eens van Vos weten, wat hij denkt „van het plan in beginsel” (I, 274). Vos antwoordt op 29 september dat Geyl inderdaad „volkomen goed in(ziet), dat de bedoeling van het instellen van een nieuwe Raad van Vlaanderen is het uitschakelen van de Frontpartij en het verleggen van de leiding in handen van De Decker c.s.” (I, 279-280). Vos zal „onze goede vriend uit Amsterdam” het genoeg niet doen hem tégen te werken, maar er zich evenmin voor inspannen „om hem zijn dwaze dictatuur gemakkelijker te maken.” (I, 280). De beide vrienden zijn het er dus over eens : een nieuwe Raad van Vlaanderen, waarbij de enen de anderen a priori zouden uitsluiten, is een doodgeboren kind.

Wat het partijprogramma betreft, dat de Frontpartij volgens De Decker bond aan de federatiegedachte, moest Vos Geyl terechtwijzen : „het is zeker *niet* waar dat de partij gebonden is aan het federalisme. De formuleering – de gewijzigde – is van mij en streefde er juist naar om het federalisme enkel als een etappe te doen aanvaarden door alle Vl. nationalisten.” (I, 280-281). Geyls verzoek aan Vos, eens de mogelijkheid van een ruimere redactie van het bewuste artikel te willen „overwegen” – een redactie, „die de strijd tusschen federalisme en separatisme ontwijkt” en die Geyl in het belang van de onderlinge verstandhouding onder de nationalistes redelijk voorkomt, „aangezien over die kwestie toch door de omstandigheden beslist zou worden” (I, 274) – berust dus op een

misverstand of liever op onkennis van het (vernieuwde) partijprogramma: de formulering is zo, dat ook de separatisten à la De Decker er geen aanstoot aan kunnen nemen.

Geyls reactie op de brief van Vos, met diens instemmend antwoord over de onuitvoerbaarheid van de oprichting van een Raad van Vlaanderen en de opheldering omtrent het partijprogramma, is dan ook over heel de lijn positief: „ik heb je gedachtengang uitstekend kunnen volgen”, schrijft hij aan zijn Antwerpse vriend, „en ben het, dat kan ik je gerust verklaren, in de hoofdzaken geheel met je eens” (I, 282). Een nieuw artikel in *Vlaanderen* heeft hem trouwens definitief doen inzien dat de mensen rond De Decker „door niets tot rede te brengen zijn, en ik zal er niet meer aan denken een poging te doen om je tot toegevingen aan die groep te pressen.” (I, 282). Hij stemt volkomen met Vos' striemend oordeel over *Vlaanderen* in: de redactie „heeft het zoo bont gemaakt, dat er een uitgebreide ontstemming tegen dat blad bestaat, ook in Hollandsche groot-Ned. kringen (...). Ik weet b.v. dat Van Vessem, Van Genechten, Gerretson, Simons, geen van allen voor dat dolzinnige op de spits drijven van De Decker voelen.” (I, 283).

Het bevreemdt dan ook als resumé van deze gedachtenwisseling te lezen dat Geyl Herman Vos erom verzocht, in te gaan op de eisen van De Decker en het programma van de Frontpartij te veranderen ten einde de dictatuur van de extremisten van *Vlaanderen* mogelijk te maken. (Hier worden door Louis Vos overigens de beide vragen van Geyl – die betreffende de Raad van Vlaanderen, een organisatie die naast de Frontpartij zou staan, en die betreffende het programma van de bestaande partij – door elkaar gegooid.) Er is geen sprake van enig meningsverschil tussen de beide vrienden en dus evenmin van een 'weigering', laat staan een 'resolute' weigering van Vos om op de vermeende manœuvre van Geyl in te gaan. Dat Geyl het kort nadien ten zeerste betreurd zou hebben „dat Vos in *De Ploeg* openlijk *Vlaanderen* bleef bestrijden”, klopt al evenmin met de werkelijkheid. In de bedoelde brief van 14 oktober 1925 aan Vos zegt Geyl integendeel dat *Vlaanderen* die campagne dubbel en dwars verdiend heeft („*Vlaanderen* has been asking for it”, I, 288) en formuleert als een 'pium votum' de 'verzuchting': „Als ik door op een knop te drukken *Vlaanderen* pijnloos kon doen verdwijnen, wie weet!” (I, 289). Zolang dat niet kan, smeedt hij samen met Vos plannen om *De Ploeg* te verstevigen: „Als je *Vl.* ten onder wilt krijgen, zorg dan tevens een orgaan te hebben dat je ervoor in de plaats kunt bieden.” (I, 289).

In een memorandum van 24 april 1933⁷ heeft Pieter Geyl ten behoeve van F. J. W. Drion een uitvoerig beeld van de toestand van het Vlaams-nationalisme geschetst en daarin vrijwel alle motieven die in ons opstel aan de orde zijn geweest, als het ware samengevat en in hun onderlinge wisselwerking toegelicht.

„De Nederlandsche cultuur is in Vlaanderen op onstuitbare wijze aan het groeien”, schrijft Geyl aan zijn Nederlandse correspondent (III, 19), en dat is, bij de volslagen verwarring die er binnen de Vlaams-nationalistische gelederen heerst, een niet weg te cijferen pluspunt. Om zichzelf te kunnen zijn, heeft Vlaanderen zelfstandigheid nodig – aldus de stelling der nationalistes. Voor „een kleine groep onverzoenlijken” (ibid.) betekende dit „een volkomen verscheuring van België en aanhechting van Vlaanderen bij Nederland” (III, 12); deze mentaliteit van „verbittering, argwanendheid en geestdrijveri” (ibid.) werd het zuiverst weerspiegeld in het weekblad *Vlaanderen*, waarvan de ongenoemde opstellers „van uit hun veilige afzondering één, naar hun meening voor alle denkbare gevallen passende politiek voor(schreven), die van de rechte lijn.” (...); „zoo predikte het dan de dood aan België en striemde alle werken voor het onmiddellijk bereikbare als verraad aan het einddoel, dat niets anders zijn mocht dan ‘politiek Groot-Nederland’” (ibid.). De reële invloed van het blad – gevolg van „zijn onovertreffbare ijver en journalistieke bekwaamheid” (III, 14) – blijkt o.m. uit de soortgelijke tendens van *De Dietsche Gedachte*, het orgaan van de ‘Dietsche Bond’, waarin geregeld „tot voldoening van de schrijvers bewezen (wordt), dat het Federaal Statuut minder goed is dan Groot-Nederland; alleen heb ik er nog niet in kunnen vinden, hoe de heeren en dames zich denken Groot-Nederland te zullen verwezenlijken.” (III, 13).

Ook in Vlaanderen zelf verwerpen Van Severen c.s. de voorgestelde hervorming en sturen aan op ‘politiek Groot-Nederland’. Volgens Geyl „kan de nationalistische beweging, als zij zich in die richting drijven laat, enkel zichzelf tot volslagen onvruchtbaarheid doemen.” (III, 17): het lijkt hem overduidelijk te zijn „dat er voor Vlaanderen langs den weg van Van Severen niets valt te bereiken.” (III, 19). Geyl is het eens met diegenen die van mening zijn dat, „zoo Groot-Nederland het einddoel en de bestemming van onze volken is, de eenige weg erheen, en zeker de eenige veilige weg erheen, over een of ander Vlaamsch zelfbestuur, dat wil zeggen een of andere Vlaamsch-Waalsche Federatie loopt. Er bestaat tusschen het federalistische plan en de aspiratie naar een Dietsche

7. Dit memorandum verscheen in dl. 3 van *Geyl en Vlaanderen* en stond dus Louis Vos bij het schrijven van zijn recensie nog niet ter beschikking.

hereeniging geen tegenstelling, en als deze generatie van Vlamingen zelfbestuur veroverd, hetgeen denkbaar is, en op vreedzame wijze, dan kan zij met gerustheid iets aan de toekomst overlaten." (III, 17). Intussen is het „een ongelukkig gevolg van de overhaaste en irreeële politiek-Groot-Nederlandsche oriëntatie van de beweging, in Vlaanderen zelf maar meer nog in Holland, dat op de cultureele ontwikkeling en de mogelijkheden van constructie daar zoo weinig aandacht valt." (III, 19-20) ; nochtans, „de toekomst van de Nederlandsche beschaving in Vlaanderen, daarom gaat het toch tenslotte." (III, 11).

Lezend vanuit de tegenovergestelde premissen van waaruit Louis Vos bij zijn lectuur vertrok, is het zeer wel mogelijk Geyl voor te stellen als een overtuigd belgicist, die weliswaar af en toe een platonische liefdesverklaring aflegde in de richting van de Grootnederlanders, doch alleen met de bedoeling in het geniep de federalistische idee met des te meer kans op welslagen te kunnen bevorderen. Ik moet toegeven dat dit beeld veel heeft van een misplaatste grap. Of het verder van de waarheid af ligt dan het beeld dat Louis Vos van Geyl schetst, laat ik intussen in het midden⁸.

8. Voor instemmende (mondelijke of schriftelijke) reacties op mijn reeds eerder (nl. tijdens het aangehaalde televisiedebat van 9 aug. 1976) uiteengezette visie op de persoon en de ideeën van Pieter Geyl dank ik in de eerste plaats twee bevoorrechte getuigen, de heren mr. H. Borginon en mr. H. Fayat, en verder de dames An Martens en Magda de Groodt en de heren dr. R. Bosselaers en M. Boey (vgl. Boeys opstel in *De Vlaamse oudstrijder* van 3 sept. 1976). Ook met de heer ir. H. D. Mommaerts had ik, aan de vooravond van zijn negentigste verjaardag, meer dan één vruchtbaar gesprek over de rol en de positie van Geyl in de Grootnederlandse beweging.